

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Стоянка Цвяткова Желева-Попова, д.м.,

Научна специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“

Член на научно жури съгласно Заповед № Р-109-256 / 16.05.2018г., и официален рецензент, определена със Заповед № Р-109-267 / 25.05.2018г. на Ректора на МУ-Варна

Относно: Защита на дисертационен труд от доц. Д-р Параскева Манчева Драганова, д.м. тема „Медико-социални проблеми на инвалидността в медицинската експертиза“ за присъждане на НС „Доктор на науките“

Област на висше образование: 7. Здравеопазване и спорт

Професионално направление: 7.1. Медицина

Научна специалност: „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“

Данни за процедурата

Доц. д-р Параскева Манчева е преминала през всички процедури, предвидени в Правилника за РАС на МУ-Варна.

Представен е протокол от КС на катедрата по Социална медицина и организация на здравеопазването №74 / 10.11.2017г. с решение за стартиране на процедура за придобиване на НС „доктор на науките“ от доц. Д-р Параскева Манчева.

На основание решение на катедрен съвет на катедрата по Социална медицина и организация на здравеопазването за готовността за публична защита и предложение за Научно жури (Протокол от КС №74 / 18.04.2018г.), доц. Параскева Манчева е насочена към официална защита пред НЖ (Заповед на Ректора на МУ-Варна № Р-109-267 от 25.05.2018г.

Биографични данни и кариерно развитие

Доц. Параскева Манчева е родена през 1964г.

През 1989г. се дипломира като магистър“ по специалността „Медицина“ в Медицински университет – Варна. Доц. Манчева проявява стремеж към непрекъснато развитие и усъвършенстване – през периода 1994-2001г. придобива три специалности: по „Вътрешни болести“, „Физикална и рехабилитационна медицина“ и „Обща медицина“. През 2015г. Завършва ОКС „Магистър“ по право, правоспособност юрист.

Академичната кариера на доц. Манчева започва през 1999г. като асистент, старши и главен административен асистент в катедрата по обща медицина на МУ-Варна. Защищава дисертация на тема „Правно съзнание за легализиране на евтаназията и качество на живот при полиморбидните пациенти с трайно намалена работоспособност“, с което придобива ОНС „доктор“. През 2014г. е избрана за доцент по научната специалност „Обща медицина“. От 01.04.2014г. е ръководител УС по Рехабилитация, МК на МУ-Варна, а от 01.06.2017г. е ръководител на Университетския център по източна медицина на МУ-Варна.

Участва в изследователски и образователни проекти: Проект BUL1R205 „Подобряване на сексуалното и репродуктивно здраве на младите хора в България“, съвместно с Министерството на здравеопазването, Министерство на образованието и науката от Фонд на ООН за население (2006г.); Проект BUL 012/06 „Обучение на общопрактикуващите лекари по психично здраве: справяне с депресията и тревожността в общата медицинска практика“ - Двустранна спогодба за сътрудничество между

правителствата на РБ и Регион Фландрия, Белгия (2007); Проект на МЗ, НЦЗПБ и МУ-Варна „Превенция и контрол на HIV/СПИН“ -обучение на студенти по медицина, медицински сестри, акушерки и социални работници (2008); Проект BG 052PO001-3.3.03.003 „Практически стаж по палиативна медицина за студенти-медици“ (2009-10г.).

Доц. Манчева е автор на една монография, 47 статии, 10 доклада, участия в множество научни форуми с отпечатани 33 резюмета, участие в учебник.

Ползва руски и английски езици.

Дисертационният труд, разработен от Доц. Манчева, е в обем от 209 стандартни страници, структуриран в четири глави, заключение, обобщени изводи, приноси, препоръки приложения и библиография. Илюстриран е с 12 фигури, 23 таблици и 3 приложения. Библиографската справка съдържа 379 източника, от които 224 на кирилица и 155 на латиница.

Оценка на актуалността на темата.

Значимостта на представения дисертационен труд е предопределена от избора на темата и фокусирането върху актуалния проблем за инвалидността – един много сложен проблем с медицинска, социална, икономическа и юридическа значимост. Хората с увреждания са сериозна тежест за здравеопазната и социално-осигурителна система, с отражение върху и без друго оскъдни трудови ресурси на страната и със силно негативни финансови и емоционални последици за индивида и семейството му. Това са проблемите, на които е посветен настоящия дисертационен труд. Въпреки постоянните дискусии в обществото, научните изследвания по тази болезнена тема осезаемо изостават. (Ако изключим социологическите проучвания на Б. Ивков това е първото сериозно и всеобхватно проучване върху инвалидността, което срещам през последните 30 години).

Във връзка с провеждащите се обсъждания на промени в експертизата на трудоспособността, потребността от научни изследвания, даващи доказателства, върху които да се вземат решения за обосновани реформи, базирани на предварителни анализи е безспорна. Настоящият дисертационен труд удовлетворява именно тези потребности.

Така, че дисертантката заслужава адмирации за избора на темата, за смелостта и усилията обстойно да анализира медицинската експертиза (МЕ) у нас, системата на социално осигуряване на лицата с увреждания, законодателната им рамка и да представи, и обоснове с научни факти перспективите за оптимизиране.

Началото на дисертационния труд представлява систематичен преглед на двата основни аспекта на разглеждания проблем, представени в две самостоятелни глави – съдържание на понятието „инвалидност“ и оценка и рехабилитация на инвалидността.

Авторката въвежда с кратък исторически преглед на разбирането за инвалидност. Инвалидността съпътства човешката история и всяка епоха изработва свое отношение към хората с физически и ментални увреждания, до превръщането им в обект на държавна социална политика в съвременното общество. Манчева проследява появяващите се във времето различни направления в изучаването на инвалидността, оформящи два основни модела в разбирането на инвалидността и произтичащите от това политики към хората с увреждания – медицински и социален.

Позовавайки се на обширна литературна справка, авторката представя редица дефиниции и класификации на инвалидността, съществуващи в нормативните актове и стратегически документи, като ги подлага на компетентен анализ. Разграничаването

на инвалидност от болест и кое превръща болния в инвалид е основен въпрос. Още тук авторката изразява своето виждане за ролята на медицинската експертиза в оздравителния процес – медицинската, професионална и социална рехабилитация.

Обръща се внимание на разнородното приемане на инвалидността. Обстоен преглед на международни и национални документи сочи, че подходите на отделните страни към инвалидността са различните, често отговарящи на целите за които се използва съответната терминология.

Специално внимание е отделено на дефинирането на понятието „инвалидност“ или „увреждане“ в българското законодателство.

Отправен извод е, че липсата или недостигът на актуално познаване на размера на явлениято „инвалидност“ не дава възможност за обективна преценка на ситуацията, както и за определяне параметрите на необходимата помощ от страна на държавата.

Отделено е внимание върху методиката за набиране на статистическа информация. Многообразието с сега съществуващите методични подходи, използващи различни критерии прави хората с увреждания нехомогенна група.

По аналогия с предходната глава, анализът на оценъчната и рехабилитационна функция на Медицинската експертиза на инвалидността започва също с исторически преглед на динамиката в процедурите и критериите, съпътстващи освидетелстването. Издирени са огромен брой международни и европейски документи, въз основа, на които аналитично е представен европейския опит в оценката на инвалидността и социалното осигуряване. Проследени са добрите световни практики, с които е съпоставена ситуацията у нас. Авторката стига до тревожната констатация за необходимостта от разработване и приемане на цялостна дългосрочна визия в областта на експертизата на трудоспособността и пенсионната система в България, като посочва основните ѝ компоненти.

Така представената постановка на проучвания проблем и библиографската справка показва много добра осведоменост върху научните разработки, европейската и национална нормативна уредба, европейската политика, касаещи инвалидността, нейната експертиза и рехабилитация.

Формулировка на цел, задачи и методика на научното изследване.

Основната цел е коректно и ясно формулирана и отразява прецизно извършената от доц. Манчева изследователска работа – „да се изследват медико-социалните проблеми на човека с инвалидност/увреждане, свързани с функционирането на системата на медицинската експертиза“. От нея логично произтичат 8 конкретни задачи.

За изследване на поставения многоаспектен проблем авторката прилага разнообразни подходи и методи, което предполага широта на изследователското мислене, отлично владение и опит в методологията на научната дейност. Дисертационният труд включва две теоретични и три емпирични проучвания, всяко от които е завършено и значимо само за себе си, а в комбинация допринасят за цялостното решаване на поставените задачи. Трябва да отбележа, че авторката отлично борави както с количествени така и с качествени методи на емпирични социологически изследвания.

• **Качествено изследване:** „*Реализиране на правата на хората с инвалидност/увреждане в условията на действащото законодателство по метода на фокусните групи*“. Проведено с 20 участници, разпределени в много удачно подбрани четири фокусни групи (политици и ръководители на институции в Община Варна; представители на НПО; майки на деца с увреждания и хора с увреждания; представители на академичната общност). Транскрибирането и анализът на текстове са извършени по всички правила.

- **„Експертно мнение по проблемите на оценката на инвалидността и нейната рехабилитация”** на 25 експерти от областта на общественото здраве; представители на общинската администрация, институции, свързани с МЕ (НПО, ТЕЛК, РКМЕ, РЗИ, НОИ, АСП) проучено чрез полуструктурирано интервю.

- **Количествено изследване: „Анкетно проучване на мнението на пациенти с инвалидност/ увреждане за функционирането на системата на МЕ и социалната интеграция“.** Изследвани 612 лица с инвалидност/увреждане, представляващи 10.2%, от освидетелствани и преосвидетелствани от ТЕЛК за 2017 г. Формирани са ясни критериите за включване и изключване в извадката.

Проучванията са осъществени с **богат набор от адекватни методи и инструментариум:**

А) Документално-съдържателен

Б) Исторически метод – изследване на историческите аспекти на проучвания проблем.

В) Социологически (качествени и количествени) методи: Фокус-групи, Дълбочинно интервю, даваща възможност за задълбочено разглеждане на проблема, Пряка индивидуална анкета;

Г) Ситуационен (SWOT) анализ, позволяващ оценка на сегашното състояние на системата на медицинската експертиза и избор на подходящи стратегии;

Д) Статистически методи:

- статистическа групировка на данните;
- дескриптивен анализ;
- корелационен анализ;
- непараметричен коефициент на контингенция. Данните са интерпретирани при гранично ниво на значимост по-малко 0.05;
- графичен анализ на резултатите – за онагледяване на изследваните променливи и техните взаимовръзки са използвани таблици и диаграми.

Данните са обработени със софтуерните продукти MS Excel 2010 и SPSS Version 24.0.

Оценка на резултатите и приносите на научното изследване.

Резултатите и тяхното обсъждане е същността на трета глава.

Представянето на резултатите от проведените проучвания следват поставените задачи.

1. **Първата част** е логично посветена на изясняване на съдържанието на понятието „инвалид/ човек с увреждане”, породено от терминологичния дисонанс в официалните документи на международно и национално ниво, касаещи разглеждания проблем. Критично се анализира многообразието от определения, подчинени на различни цели, даващо различни нюанси на вложеното съдържание. Използваната терминология отразява различни гледни точки – стремеж за изключване на дискриминацията на хората с увреждания, отчитане на възможностите на инвалидите за трудова заетост, необходимостта от медико-социална и професионална адаптация и рехабилитация. Липсата на консенсусно определение за това кой човек е

инвалид/човек с увреждане в международен план води до редица проблеми в медицинската експертиза и социалната сфера. Тук проличава широката информираност на авторката по отношение на съществуващите Международни класификации на инвалидността и уврежданията, както и на международните и национални нормативните документи. Обобщението на авторката е, че едно работещо определение трябва да се базира на медико-социалния модел за здравето, включващо юридическа и икономическа гледна точка, „което да съответства на потребностите на хората с увреждания, да съдейства за тяхната социална интеграция възстановяване на способността им за труд”.

2. Чрез качествено изследване: „Реализиране на правата на хората с инвалидност/увреждане в условията на действащото законодателство“, представено **във втора част**, изследователските задачи са трансформирани в 4 теми, обект на дискусия във фокусните групи. Подбраните теми са от ключово значение за усъвършенстване на системата на МЕ и удовлетворяване потребностите на хората с увреждания, а именно: улесняване подготовката за явяване на ТЕЛК; правата на гражданите свързани с получаване на Експертно решение, оптимизиране на работата в системата на МЕ в интерес на хората с увреждане. Изключително по своята медико-социална и икономическа значимост е темата за обвързване на правото на инвалидна пенсия с провеждане на задължителна рехабилитация и преквалификация. Резултатите от изследването завършват с извлечени конструктивни предложения по всяка от обсъжданите теми. Авторката много основателно насочва вниманието към освидетелстването в детска възраст от ДЕЛК, тъй като е свързано с професионалното ориентиране и социалната интеграция на децата с увреждания, както и със социалната защита на децата и техните семейства. Другата проблемна група, на която доц. Манчева се спира са хората, пенсионирани по осигурителен стаж и възраст, техните права за явяване на ТЕЛК и основателния въпрос в чий обект попадат – на медицинската или социална експертиза? Не са убегнали и проблемите, свързани с дискриминацията, деинституционализацията, социалната интеграция. Дискусията във фокусните групи очертава важни изводи, сред които оптимизиране на разходите за подготовка за явяването на ТЕЛК, обединяване на медицинската и социална оценка, корекции в конкретни насоки на Наредбата за МЕ Изводите са обобщени като предложения, представени на Варненските депутати, за да се вземат в предвид при законови промени в Народното събрание.
3. Резултатите от „Анкетно проучване на мнението на пациенти с инвалидност/увреждане за функционирането на системата на МЕ и социалната интеграция“ са представени **в трета част**. Сериозният брой анкетирани и заложеното сред критериите за включване изискване лицата да са се явявали повече от един път на ТЕЛК, гарантира опит и вече изградено мнение за системата на МЕ. Основен повод за освидетелстване е ползването на социални придобивки и инвалидна пенсия. Медицинската оценка на ТЕЛК се разглежда като необходимо условие за достъп до тях. Така някои функции и проблемите на социалното подпомагане и осигурителна система се прехвърлят върху МЕ, т.е. върху здравеопазната система. Друг важен резултат е, че въпреки законовата определеност на МЕ като част от лечебната и профилактична дейност, респондентите не гледат на ТЕЛК като

възможност за подобряване на здравното си състояние, т.е. МЕ не изпълнява профилактичните си и рехабилитационни функции. Включени са организационни проблеми в системата на МЕ, като връзката с НЗОК и липсата на отделен ресурс от направления и консултации, предвидени за подготовка явяването на ТЕЛК; разделянето на медицинската от социална оценка. Търси се екипността при решаване на проблемите на хората с увреждания, съответно ролята на различни институции за премахване на бариерите за социалната интеграция и стимули за възстановяване на работоспособността и връщане на пазара на труда. Резултатите са последвани от 11 извода.

4. **Част четвърта** представя резултатите от ситуационния анализ на състоянието на МЕ на работоспособността у нас. Анализът се базира на компетентен прочит на Национални стратегически документи, а именно:

- Нормативна рамка на МЕ – правно регулиране на дейностите на МЕ и законодателно осигуряване. Критично анализирани са всички нормативни актове, касаещи МЕ. Анализът е много изчерпателен, за което несъмнено допринася и юридическото образование на авторката.
- Административния капацитет на МЕ. Коментира се и кадровата криза в ТЕЛК.
- Материално-техническо, финансово и информационно осигуряване – констатацията е, че то е крайно недостатъчно и далеч от съвременните технологии.
- Органи и механизми за осъществяване на контрол. Констатира се липса на координиран и системен контрол върху МЕ и обжалване на решенията.
- Антикорупционни правила и процедури. Констатира се висок корупционен риск в системата. Представени са примери за корупция в ТЕЛК в страната.

На базата на проучения огромен документален материал е извършен изчерпателен и компетентен анализ на ситуацията в системата на МЕ, което дава възможност да се разкрият силните и слаби страни във функционирането на МЕ. Като слаби страни се посочват различната ведомствена подчиненост, неефективен контрол, липса на определени параметри на материално-техническа база и на адекватна информационна обезпеченост. Посочени са възможностите за подобряване функционирането на ТЕЛК, както и потенциални заплахи.

5. **Петото проучване** представя експертното мнение по проблемите на оценката на трайната нетрудоспособност. Темите на дълбочинно интервю с експерти от агенции и институции непосредствено свързани с експертизата и социалното подпомагане на лицата с увреждания касаят болезнени проблеми – функциониране и контрол на МЕ, адекватност на законодателството, обвързване на експертизата с последващата рехабилитация и връщане на пазара на труда. Резултатите надграждат информацията от предходните проучвания и дооформят цялостната оценка и произтичащите мерки за усъвършенстване системата на МЕ. За сериозни несъвършенства в законодателството говори отредената му ниска балова оценка и одобрението

за създаването на единен нормативен акт. Оформят се ценни предложения за подобряване на системата, свързани с ерархичната структура на експертните комисии, методиката за оценка на инвалидността, законодателни промени, необходимост от комплексен медико-социален подход. Изразявам известно колебание относно изискването оценяващите инвалидността лекари да са със специалност „осигурителна медицина” предвид кадровия дефицит в системата на ТЕЛК.

Считам, че експертите и обсъжданите теми са подходящо подбрани и включването на това проучване в цялостното оформление на дисертационния труд е с много голяма стойност

Емпиричните проучвания са прецизно планирани и проведени, а данните отлично обработени и анализирани, резултатите придружени от задълбочено обсъждане. Всичко това заслужава висока оценка. Резултатите от всяко проучване завършват със значими в теоретичен и практичен аспект изводи, което олеснява тяхното възприемане. Съвсем логично представянето на резултатите и изводите от тях в трета глава на дисертацията завършва с Концепция за модел на комплексна медико-социална оценка на инвалидността.

В резултат от 5-те собствени проучвания и обширния литературен обзор авторката е съумяла сполучливо да оформи **7 много стойностни извода**, които заедно с проузтичащите от тях **15 препоръки** са представени в **четвърта глава** на дисертационния труд.

Голяма част от резултатите са представени във вид на графики и таблици и допълнително потвърждават огромната работа извършена от доц. Манчева при разработването на дисертационния труд.

Считам, че с получените резултати и тяхната интерпретация Параскева Манчева изцяло е постигнала поставените в дисертацията цел и задачи.

Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Направените изводи правилно и в синтезиран вид отразяват резултатите от проучването. Изнесените резултати и дискусия имат достатъчна доказателствена стойност по отношение на предварително заложените хипотези.

Стойностни актуални и аргументирани препоръки, оформени на база резултатите от дисертационния труд са конкретно и коректно адресирани към: Министерството на здравеопазването, Комисиите по здравеопазване и правни въпроси, МТСП, МОН, Директор на НЕЛК, които очертават правилен бъдещ подход към решаване на проблемите в медицинската експертиза на трудоспособността.

Справката с **приносите**, представена с дисертационния труд, отразява обективно реалните достижения на авторката. Приемам безусловно посочените научно-теоретични приноси, обогатяващи съдържанието на понятието „инвалидност” в медико-социален и юридически аспект; идентифицирането на основните проблеми в настоящата система; анализа на нормативната уредба на МЕ на работоспособността и предложенията за адаптирането ѝ към потребностите на обществото; разработената структурна концепция за комплексна едноактна медико-социална експертиза на инвалидността. Те определено могат да бъдат принос към развитието на здравеопазването и социална политика. Бих добавила като теоретичен принос и установените потребности на лицата с увреждания, тъй като социологическите проучвания у нас в

тази област са крайно недостатъчни. Практико-приложните приноси са свързани с разработване на нов проект за Закон за МЕ, усъвършенстване структурата на системата на МЕ.

Преценка на публикациите по дисертационния труд

Във връзка с дисертационния труд докторантката е представила 12 пълнотекстови публикации в реферирани списания - „Социална медицина“, „Варненски медицински форум“, „Здравна икономика и мениджмънт“, Scripta Scientifica Salutis Publicae и в сборник статии, изд. „Славена“, Варна. Три от публикациите са от колектив, където водещ автор е дисертантката, в 10 от публикациите Манчева е самостоятелен автор, две са от колектив, като в едната кандидатката е водещ автор. Публикациите отразяват резултати от дисертационния труд, което потвърждава нейното лично и основно приносно участие в тяхното изготвяне. Считаю, че тези публикации представят реално постиженията на докторантката и съдействат за популяризиране им сред научната общественост.

Дисертационният труд е написан на интелигентен професионален език, прецизен по отношение на терминологията. Технически, дисертацията е оформена според изискванията, а библиографията е изчерпателна.

Автореферат

Авторефератът е подготвен е в обем от 52 стандартни страници според изискванията на МУ-Варна. Той достоверно възпроизвежда структурата, съдържанието, резултати, приноси и публикации по дисертационния труд.

Заклучение

Представеният ми за рецензиране проект на доц. Манчева със значимостта и актуалността на разглеждания проблем, разработен с богата и адекватна прецизна методика, акуратно изпълнение, извлечени резултати, изводи и предложения, с ценните си теоретични, и практико-приложни приноси, е един оригинален, напълно завършен, стойностен дисертационен труд, покриващ напълно заложените изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България и ПРАС на МУ-Варна. В целия дисертационен труд прозира дългогодишния опит на авторката в системата на трудово-лекарската експертиза, медицинските и юридически компетенции, силната ангажираност към темата, болезнена чувствителност към слабостите и ентусиазъм за промени в интерес на гражданите и държавата. Бих го приела като „погасяване“ на дълга на българската наука към хората с увреждания.

Дисертационният труд „Социално-медицински проблеми на инвалидността в медицинската експертиза“ Предвид гореизложеното убедено давам своята **положителна оценка на дисертационния труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и препоръчам на уважаемото научно жури да присъди на доц. д-р Параскева Манчева Драганова, д.м. научната степен „доктор на науките“ по научната специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“.**

Изготвил рецензията:



11.06.2018г

(проф. д-р Стоянка Попова, д.м.)